

ПЕИО ЯВОРОВ - „ЗАТОЧЕНИЦИ“

Ситуацията, обрисувана в „Заточеници“, е типична за времето на националните борби - бунтовни мъже, заловени и осъдени, тръгват към своето наказание: смърт, заточение, затвор. Литературата, от своя страна, изразява болката и скръбта на целия народ заради страданието на неговите най-верни синове. Тази ситуация е залегнала в много от най-добрите лирически произведения от края на Възраждането и началото на свободния живот - „Обесването на Васил Левски“ и „Хаджи Димитър“ от Ботев; „Левски“, „Братя Миладинови“, „Кочо“ от Вазов; „В кулата край морето“ от Пенчо Славейков и др. Във всички тях се обиграват едни и същи мотиви - верните и безрезервно отдадени на борбата народни синове, черното предателство, мъченичество, наказанието, всенародната жал. „Заточеници“ не излиза извън рамките на утвърдената схема. То просто я следва по своя неповторим начин. Всичко е познато и в същото време е така изкусно изказано с типичната яворовска сплав между пределна точност и конкретност при рисуване на единична случка и висока обобщителна сила на образите. По този начин „Заточеници“ на свой ред се превръща в едно от жалонните произведения, изграждащи символното чувстване на родното, превръщането му от абстрактна идея в жива емоция.

Точно в това се състои и особеността на лирическата композиция на творбата. В нея, както вече казахме, основните опорни точки са вече познатите символи на родното - Вардар, Дунав и Марица, Балкана, Странджа и Пирин; на бореца за свобода - „рушители на гнет вековен“, „служители на дълг синовен“; на предателството - „продаде ни предател клет“; на борбата като особен вид почти религиозна жертвеност - „да водим бой-съдба завидна!-/край твоя свят олтар“. Но, от друга страна, творбата ни потапя в преживяванията на героите - техните отдавна утвърдени, дори клиширани символни жестове оживяват.

За това спомага на първо място фактът, че стихотворението е написано от първо лице. За разлика от „Обесването на Васил Левски“, където другите страдат за героя, тук героите страдат сами. Отдалечаващия се свиден свят е показан през техните очи, обласкан е от техните думи. И от това, колко точно тези думи ще предадат автентичността на чувството, ще зависи дали творбата ще окаже търсеното от нея въздействие - да превърне познатите и абстрактни символи в дълбоко преживяване у всеки читател или певец. Фактът, че стихотворението съвсем скоро се превръща в популярна песен, говори, че творбата е успяла в този свой стремеж, защото в песента по принцип не може да има разлика между преживяването на героя и преживяването на конкретния певец. Песента винаги се изпълнява от свое име, а това значи, че всеки който запее тази песен, ще трябва да изрече думите ѝ, сякаш са негови.

В търсенето на тази сложна сплав между конкретността на описанието и преживяването, от една страна, и обобщителна символна сила - от друга, Яворов на няколко пъти нанася корекции в текста. Нека разгледаме две от тях, които са много важни.

Първата е свързана със заглавието на творбата. В първия си вариант тя е наречена „Към Подрумкале“ и очевидно насочва към действително заточване на четиридесетте български бунтовници, арестувани заради Солунските атентати. Конкретността на случката е допринесла много и за конкретността на лирическите описания. Ако си представим сцената, ще установим, че творбата действително описва едно отплаване именно от солунското пристанище по посока на Мала Азия. Тази конкретност помага за творбата в много голяма степен да утвърди усещането за достоверност и автентичност на преживяванията на героите - отдалечаващият се бряг, гледката на Атонския полуостров, аленият залез над морските ширини и т.н.

От друга страна обаче, ако искаме да си представим как все пак заточениците биха могли да видят Вардар, Дунав и Марица, Балкана, Странджа и Пирин, и то

едновременно, ще разберем, че това е невъзможно. Така описан, образът на родината във всички случаи е обобщителен - това са символните граници на отечеството, така, както то живее в национално съзнание. И фактът, че назованите места почти дословно съвпадат с изброяваните от Вазов в стихотворението „Де е България“, не може да е случаен. Затова и в по-късните варианти на творбата Яворов засилва нейната обобщаваща сила, заменя конкретно название с двете начала на творбата - фактическото, което придава достоверност, и символното, което осигурява обобщението и патоса. Тази особена сплав допринася в много голяма степен за ефективността на художественото въздействие.

Втората корекция, която Яворов нанася само няколко месеца преди смъртта си през 1914 година, е замяната на стиха „в ограда е света за нас“ със стиха „света ще бъде сън за нас“. Не е пресилено да се каже, че в тази поправка личи искрата на гения. На мястото на фактически точното, но не твърде изразително „в ограда е светът за нас“ идва „света ще бъде сън за нас“. Така творбата добива следния вид:

*...вода и суша-необятен,
света ще бъде сън за нас!*

В първоначалния си вид смисълът на този стихов отрязък не дава възможност за разнопосочни тълкувания и остава затворен в своята конкретност. В окончателния му вариант обаче възможните тълкувания са най-малко две. Едното е, че загубени сред необятността на живота, без реална опора около някакъв център, светът ще бъде пред очите на човека като сън, като илюзия. Другото тълкуване е, че без родината няма реалност, всичко е само илюзия, мечта, очакване, сън. По този начин, съчетавайки психологическите със символните аспекти на усещането за родното, стихотворението успява по един ненаатрапчив, опосредстван начин да внуши съдбовната вътрешна връзка между човека и неговата родина. Самото съществуване на човека става невъзможно без роднината.

Така творбата създава нов неочакван момент в самия символен образ на родното, преодолява чисто възрожденските идеологии и влиза в интимния свят на личността - едно от най-важните постижения на новия тип светоусещане, прокламиран от идеолозите на кръга „Мисъл“. И по този начин успява да хвърли мост между мисията на певеца на националните борби и мисията на търсача на истините за човека.